

מאמר מהרב מנחם דוידוביץ שיחי

בענין קלף של סת"ם בזמנינו*

אם היו חולקים העור לשנים הי' צריך לגרר ממנו כך, ומצד הבשר גוררים הרבה עד שלא נשאר אלא קלף לבד: עכ"ל הבי"י. וכ"כ בשו"ע סי' ל"ב סעיף ז'.

ונראה פשוט שמה שכתב הבי"י, שמה שמגררים קליפתו העליונה שבמקום שער אינו אלא כדי מה שצריך לתקנו להחליקו אין לזה שיעור, דהיינו שאין לגרור יותר, שהרי אינו מן הדין שאף אם לא יגרור כלל מותר לכתוב עליו לכתחילה וכן עושין ביריעות לס"ת שאין מגררים כלל, א"כ מה שכתב הבי"י שגוררים מה שצריך לתקנו היינו שאם צריך לקלף דק כמו שכתב בשו"ע ל"ב סעי' י"ד, הסופרים הזריזין עושים שלשה מיני קלפים וכו' ולפרשת קדש ולפי' והא"ש עושים קלף דק מאד, וצריך לגרר לעשותו דק, מכיון שלצד הבשר נגרר הרבה עד שלא נשאר אלא הקלף לבד, כבר לא ישתנה ע"י הגרירה מבחוץ מלהיות קלף שאף אם היו חולקים העור לשנים והי' רוצה לעשותו דק מאד הי' צריך לגרור כך.²

וכ"כ האור זרוע הלכות תפילין סי' תק"מ ז"ל, הלכך קלפים שלנו ראויים לכתוב בהם תפילין ולצד הבשר, וכש"כ מזוזה וס"ת ומיהו כולם הכשר כתיבתם לצד הבשר, ויש שסוברים שקלפים שלנו הוו דוכסוסטוס משום שמקלפין אותו מצד שיער משום שהם עבים, ופוסלים ספרי תורות הללו הכתובים במקום בשר, ומכשירים לכתוב במקום שיער, ואין נראה לר"ת סברתם דדוכסוסטוס שלהם לא הי' ראוי

הבי"י סי' ל"ב כתב ז"ל, נחלקו המפרשים בפירוש קלף דדוכסוסטוס, שהר"ן כתב בפרק המוציא יין בשם הרמב"ם, שהעור בשעת עיבודו חולקין אותו לשנים, והחלק הדבוק לבשר נקרא קלף וכותבים בו במקום בשר ממש והחלק שלצד השער הוא הנקרא דוכסוסטוס וכותבים בו במקום שער ממש, וכ' שכן דעת הרמב"ן וכן דעת הרשב"א בתשובה, וכתב הר"ן שלפי סברא זו צריכים כותבי תפילין לגרור יפה הקלפים לצד השער כדי שישאר יהי' תורת קלף עליו, אבל התוספות כתבו שם בהפך, שחלק החיצון שהוא לצד השער הוא הנקרא קלף, ופנימי הדבוק לבשר נקרא דוכסוסטוס ולפי"ז כי אמרין דכותבים על קלף במקום בשר, היינו במקום היותר קרוב לבשר, ודוכסוסטוס במקום שער, היינו במקום היותר קרוב לשער, נמצא שכותבים בשניהם במקום חבורם כשהם דבוקים זה בזה וכן כתב המרדכי שם בשם רש"י, והר"ן בשם הערוך וכן כתב הרא"ש בהל' ס"ת וכן כתוב בספרי הרמב"ם שלנו בפ"א, וכן כתוב בספר התרומה סי' קצ"ד וסמ"ג סי' כד, והגהת מיימון בפ"א, וכתבו התוספות על זה וקלפים שלנו יש להם דין קלף וכותבים עליו לצד בשר, ודלא כאומרים שקלפים שלנו הם דוכסוסטוס לפי שמגררים האומנים המתקנים אותו קליפתו העליונה ונשאר דוכסוסטוס דא"כ היאך כותבים עליהם תפילין דמסקינן הכא דתפילין דוקא על הקלף עכ"ל, וכן כתבו כל הני רבוותא שכתבו דברי התוס', וצ"ל שהטעם מפני שמה שמגררים קליפתו העליונה שבמקום שער אינו אלא כדי מה שצריך לתקנו להחליקו ואפי'

* נתפרסם בחוברת "העדות", ניסן תש"נ. האותיות הם סימנים על ההשגות שבצמ' ק"מ.

מאי עמא דבר מפני שנהגו לכתוב תפילין על קלף שלנו א"כ א"א לומר שהוא דוכסוסטוס, אבל התוספות כתבו דא"כ היאך כותבים עליהם תפילין "דמסקינן הכא דתפילין דוקא על הקלף", ונראה פירוש דברי התוספות שהרי האומרים שבמה שמגררים קליפתו העליונה נשאר דוכסוסטוס, אף אם לא יגרו, א"א לכתוב עליו תפילין שהרי העור קודם שנחלק הוא גויל ותפילין אינם נכתבים אלא על הקלף, וגם גויל פסול לכתוב עליו תפילין.¹

וכן כתב בהגהת המיימונית פ"א אות ד' ז"ל אומר ר"ת דשלו יש לו דין קלף ויש לכתוב עליו לצד הבשר שהרי גורדין ומתקנין אותו לצד הבשר ונשארה קלופה לצד השער, שאם תמצא לומר יש לו דין דוכסוסטוס מפני שגורדין ומתקנין אותו לצד השער ונשאר קלופה לצד הבשר אם כן איך כותבין תפילין על הקלף שלנו הלא אין דינו אלא על הקלף ואם שינה פסול, וכתב רבינו שמחה דיש שרוצים להכשיר קלפים שלנו לכתוב עליהם באיזה צד שהוא חפץ משתי הצדדים כר"ת, וי"א שיש לו דין דוכסוסטוס וכו' (היינו משנ"ל דא"כ איך כותבים עליו תפילין) פוק חזי מאי עמא דבר ונשייליה לספרא עכ"ל. הרי שכתב שגוררים העור משני הצדדים בשוה, וכן ממה שכתב רבינו שמחה שיש שרוצים להכשיר קלפים שלנו לכתוב עליהם באיזה צד שהוא חפץ הרי מוכח שנגרר לצד השער עד שהוא ג"כ טוב לכתובה דהיינו שהסיר ממנו כל הקליפה שלצד השער.¹

ואפשר שמה שכתב להכשיר לכתוב על שני צדדיו היינו מזוזה שכשרה לכתוב אדוכסוסטוס לצד השער כיון שנגרר משני צדדיו יש לו דין קלף מצד הבשר ודין דוכסוסטוס מצד השער כמש"כ המאירי בקרית ספר.²

במקום בשר כלל ודין טפי חזי במקום בשר בממקום השער, הלכך הלכה למעשה שכותבים בקלפים שלנו תפילין ומזוזות וס"ת לצד הבשר ולא לצד שיער שיש בהם דין קלף עכ"ל (הובא ברמ"א הס"ת רע"א סעי' ג'), הרי שכתב בפירוש שמה שמקלפין אותו מצד שיער הוא משום שהם עבים.³

וכן נראה ממה שיש סוברים שקלף שלנו דין דוכסוסטוס יש לו משום שמקלפין אותו מצד השער, ע"כ צריך לומר שגוררו כל קליפתו העליונה דאל"כ היאך הי' סברה לומר שהוא דוכסוסטוס כיון שעדיין יש בו מהקליפה העליונה, וכן משמע לשון התוספות שכתבו לפי שמגררים האומנים "קליפתו" העליונה, משמע שכל קליפתו נגררה ממנו.⁴

וכן כתב הרא"ש בהלכות ס"ת סי' ה' ז"ל. ור"ת ז"ל הי' אומר דקלפים שלנו יש להם דין קלף ונכתבין במקום בשר והוא הטוב והנאה יותר, ויש שרוצים לומר שיש להן דין דוכסוסטוס לפי שמגרדין אותן הרבה במקום שיער ומסירים הרבה קליפות בתער הגלבים ונשאר הצד שכלפי הבשר, ולדבריהם קשה דא"כ תפילין היאך נכתבים הלא פסולים על הדוכסוסטוס אלא ודאי קולפין אותן הרבה גם במקום הבשר, ודין קלף יש להן ונכתבים במקום בשר עכ"ל.

הרי שכתב בפירוש שאף שגוררים הרבה ומסירים הרבה קליפות מצד השער מכיון שקולפים הרבה גם במקום בשר דין קלף יש להן.⁵

והנה הרא"ש כתב לדחות טענת היש סוברים דא"כ תפילין היאך כותבים הלא פסולים על הדוכסוסטוס, נראה שטענתו הוא משום פוק חזי

סת"ם במיוחד, ועוד שהרי כתב וכן המנהג להכשיר בו הכל.^פ

וז"ל, במאמר ראשון חלק השלישי (דף כח) ומעתה צריך לברר לדברי הכל שבזמנים הללו אין אומנים בקיאים או רגילים לחלוק העור לב' ליקרא האחד קלף והאחד דוכסוסטוס, ואין להם אלא תיקון גויל והוא שמעבדים אותו בעפצים ואין בו מקום ראוי לכתיבה אלא צד השער כתיקון הראשונים, או מין אחר שאין בו עיבוד עפצים ואנו קורין לו קלף אלא שאינו כקלף הראשונים, אלא שכולל כל מיני תקון שלשת העורות של ראשונים ועושים אותו ראוי ליכתב משני עבריו, והוא שמעבדים בסיד ובקליפי קצת אילנות ידועים להם בכוונן העור וחזוקו וגוררין אותו הרבה משני צדדיו עד שמתקנים אותו לכתוב מב' הצדדים ואח"כ כותבים בו דברים הקדושים בצד הלבן, וקלף זה עומד במקום גויל מצד שאין צד הלבן אחר תקונו יכול להזדייף בלא הכר, וכן עומד במקום קלף שהרבה גוררים אותו מצד הבשר עד שרובו נשאר לצד העליון ומתוך כך כשר הן לס"ת הן לתו"מ, ויש אומרים שאפי' כתבו בו מזוזה על צד השחור (היינו צד השיער) כשר שאף הוא משתמש לשם דוכסוסטוס אחר שכבר נגררה הרבה גם כן מצד השער וכן המנהג להכשיר בו הכל, וכן כתב בבית הבחירה בפרק המוציא יין ז"ל שם, ועיבוד שלנו אע"פ שאין בו עפצים כשר לס"ת "ובלבן" שבו שתיקון הסיד שומרו שאינו יכול להזדייף וכ"כ חכמי צרפת עכ"ל, ומה שכתב שם קודם זה ועכשיו שאין אנו בקיאים בחילוק העור לשנים לתפילין אין לו לגרור מן השחור, שהרי הנשאר יהא דוכסוסטוס אלא גורר מצד הלבן שהוא מקום הבשר ויקלוף הרבה עד שישאר דק מאד והלך הדוכסוסטוס ונשאר הקלף וכותב בצד הגרירה עכ"ל, היינו בעיבוד עפצים אבל בעיבוד סיד כותב דוקא במקום הלבן שבו כמש"כ בקרי"ס, ואף אם כתב בבית הבחירה לא כמו שכתב בקרי"ס, בודאי העיקר כמו שכתב בקרי"ס ששם כתב הלכות

וההגהה מיימונית כתב טענת התוספות אם כן איך כתבין תפילין על הקלף שלנו הלא אין דינו אלא על הקלף ואם שינה פסול ורבינו שמחה כתב טענת הרא"ש פוק חזי מאי עמא דבר ונשייליה לספרא היינו איך המנהג (ואפשר לומר דהתוס' ס"ל דאם שינה פסול כמש"כ דמסקינן הכא דתפילין דוקא על הקלף, והרא"ש שכתב בהלכות תפילין אות ג' ז"ל ותפילין נכתבים על הקלף במקום בשר ונקלפים שלנו נקראים קלף וכותבים במקום בשר], ולא כתב דאם שינה פסול, משמע שהוא רק למצוה כמש"כ במדכ"ה ק"ס סי' תתקנ"ט, ותניא שינה פסול ולא קיימ"ל הכי אלא כר' אחאי קי"ל דתניא בשבת פרק המוציא ובמנחות בהקומץ שינה בזה ובוזה פסול ור' אחאי מכשיר וכוותיה קי"ל וכו', עכ"ל ע"כ כתב הטענה דפוק חזי דאם קלף שלנו אין לו דין קלף איך כותבים עליו לכתחילה) והנה בהגה"ה מרדכי שם בשם ר"ת ז"ל, וקלפים שלנו דין קלף יש להם שהרי עכשיו מסיר מהקלפים הגידים והשמנונית וקליפה דקה שקורין אשקרני"ר וכשירים לכל דבר, למזוזה ותפילין וס"ת, דעיבוד שלנו חשוב ועושה מקום הבשר נוח לכתוב, וי"מ דעכשיו דין גויל או דכסוסטוס יש להם עתה וכותב ס"ת מצד השיער, ועליהם הכתוב אומר עינים להם ולא יראו, כי ידוע שהלבן טוב יותר ומתקיים יותר מן השחור, ועוד אי דין גויל יש להם א"כ יפסל בתפילין ומזוזות כדאמרין בהמוציא, ואי דין דוכסוסטוס יפסל בתפילין דאין נכתבים אלא על הקלף כדאמרין לקמן ואי משום הקליפה שמשירים האומנים [פי' ויהא הנשאר דוכסוסטוס] אין זה אלא תיקון בעלמא ואינה עבה כ"כ שיהא שם קלף עליה [פי' על הנקלף וא"כ הנשאר לא מקרי דוכסוסטוס] ר"ת עכ"ל.

הרי שכתב טענת התוס' שאם כשהוא נקלף נהי' עי"ז דוכסוסטוס א"כ בלא נקלף הוי גויל ושניהם פסולים לתפילין, ומש"כ שם במוסגר פי' וכו' והוא מהגהת הרמ"א כוונתו שהרי אמר למעלה שהנקלף בלא הלבן אין ראוי לכתיבה א"כ א"א לומר שיהא שם קלף עליו. ומש"כ הגה"ה מרדכי שעליהם הכתוב אומר עינים להם ולא יראו שהלבן טוב יותר טענה זו כתב גם הרמב"ם בתשובות (סי' כ"ו) שהדבר ידוע שהן צריכין להיות כתיבה תמה נאה ביותר וכו' לדבריהם ולדברי האומרים כן תהי' הכתיבה בקלף ובדוכסוסטוס במקומות רעים ופחותים שאין הכתיבה מועלת בהם ואעפ"י ששם שיטתו כהר"ן והרשב"א מ"מ יש ללמוד מזה שא"א לומר בקלף שלנו שאם רוצה לעשות הקלף דק שאין לגרור אותו מבחוץ כ"א מבפנים שהרי אם יגרור הלבן לא יצלח לכתיבה לכתוב עליו כתיבה תמה, וכמו שדרשינן בגמרא (מנחות ל"ד ע"א) שאין לכתוב המזוזה על האבנים דכתיב וכתבתם, ואין כתיבה תמה על העצים ואבנים אלא על הספר רש"י, וגם באור זרוע שהעתיקתי למעלה כתב טענה זו בשם ר"ת דדין טפי חזי במקום בשר וכו'.

ובספר אניה דיונה במאיל המלואים סי' רע"א פ"ח כתב ז"ל, אמנם הנלפע"ד עפ"י מה שראיתי בספר רפואה א' דהעור הוא נחלק לג' ונקראים בלשון דייטש דיא אבער הויט, דיא הויט, די פעטט הויט, ואלה הג' עורות מדובקים זה על זה, ונראה דהעור העליון הוא הנקרא קלף, והעור השלישי שנקרא פעטט הויט הוא הדוכסוסטוס שהוא במקום הבשר הנה העבדנים החולקים העור וכו' משא"כ עתה שמעבדים ע"י סיד א"כ מה"ט אינם יכולים לחלק העור כנ"ל ולעבד העור העליון לבד ושפיר כתב (בספר התרומה) שאין בקיאים עתה לעשות שיהיו ב' הקליפות מעובדים וראויים לכתוב בה וכו' לזה

אמר מ"מ אותה שהיא עבה אם היתה לצד שער נקראת קלף כי העור הב' הנקרא הויט כנ"ל אם הוא מעובד דבוק אל עור הקלף נקרא קלף, ואם הוא דבוק בעור הדוכסוסטוס נקרא דוכסוסטוס ולפ"ז רצה לישב שם גם דברי הרא"ש בה"ס"ת דיש שרצו לומר דקלפים שלנו יש להם דין דוכסוסטוס הואיל וגוררין הרבה במקום שער ולזה השיב הואיל וקולפים גם הרבה במקום בשר א"כ נקלף כל הדוכסוסטוס דהיינו העור השלישי הדבוק בבשר ושפיר יש לו דין קלף אע"ג דעדיין נשאר החלק העב מ"מ הואיל ומקלף גוררין, דייק רק גרידה, ונשאר העור הראשון בכל ענין משא"כ גבי בשר נקיט הרא"ש קולפין הרבה, דאל"כ הואיל ובמקום שער מסירין הרבה בענין דנגרר עור השלישי כנ"ל, א"כ מאי חזית דאתה נותן לחלק האמצעי של העור דין קלף דלמא יש לה דין דוכסוסטוס לפיכך דייק הרא"ש בלשוננו דבצד השער רק גוררים ובצד הבשר בפנים קולפים א"כ י"ל דלצד השער נשאר ג"כ העור העליון אלא דנגרר ממנו משא"כ מבפנים נקלף הרבה והוסר החלק הג' שהוא דוכסוסטוס ושפיר דין קלף יש לו עכ"ל, ובא לו זה מפני שהעתיק לשון הרא"ש שבצד הרי"ף שהוא מקוצר וכתוב רק שמגררים אותם הרבה במקום שער ומסירים בתער, אבל בלשון הרא"ש בה"ק שכתב שמגרדין אותן הרבה במקום שיער ומסירים הרבה קליפות בתער הגלבים הרי כתב שמסירים הרבה קליפות ואיך זה שיסמוך על דיוק קל לחלק בין גורר לקולף בדבר שהכשר תפילין תלוי בו, וגם מש"כ אח"כ "קולפין אותו הרבה" גם"כ במקום בשר" משמע רק שגוררים כמו במקום שער או פחות שאם צריך במקום בשר לקלף דייקא יתור לא שייך לומר "גם", אלא בודאי פי' הרא"ש הוא כמש"כ שם במאיל המלואים הלאה א"נ י"ל דאע"ג דגם מצד השער גררו כל הקלף מ"מ הואיל ובצד הבשר הסירו ג"כ כל

מקום הבשר, ואחד יש בו אדמימות מעט ואינו חלק והכתיבה בו אינה נאה אלא מפוררת ומדודלת והוא מקום השער, והדוכסוסטוס הוא החלק הדק מן העור שקורין בלשון ערבי קש"ט ויש לו שני פנים האחד נאה לכתיבה והוא מקום השער והפנים האחרים הרבוקים בחלק העבה אינם ראויים לכתיבה כלל אלא הדיו נבלע בהם והאותיות מטושטשות, נמצא לדרכיכם ולדרכי אותם שאמרו ככה, תהיה הכתיבה בקלף ובדוכסוסטוס במקומות רעים ופחותים שאין הכתיבה מועלת בהם עכ"ל הרמב"ם.

ונראה לפרש, שהגויל הוא עור שנעבד ולא הותקן בצד הבשר כלל אלא שהסירו ממנו השער כמש"כ התוס', ע"כ המקום שראוי לכתיבה הוא בצד השער, שמקום בשר אינו ראוי לכתיבה. ואם הסירו ממנו חלק העור שנקרא "פעטט הויט" כמו שכתב בהגה"ה מרדכי שמסיר מהקלפים הגידים והשמנונית וקליפה דקה שקורין "אשקרני"ר" א"כ הוכשר מקום הבשר לכתיבה ונוח יותר לכתוב בו, מבצד השער, ע"כ צריך לכתוב דוקא לצד בשר, וכבר דין קלף יש לו, שכל זמן שהעור הפנימי דבוק בו אין צד הבשר ראוי לכתיבה כלל כמו שכתב האור זרוע, ואם מסיר ממנו "האויבער הויט" שהוא חזק מן ה"פעטט הויט" והוא מה שהפוסקים קורין השחור ואפשר לקלפו שלם, וכמו שכתב גם בספר התרומה סי' קצ"ד שאין בקיאים עתה לקלפו לב' שיהיו ב' הקליפות מעובד וראוין לכתוב זו כדין קלף וזו כדין דוכסוסטוס אלא אחד עבה וראוי לכתוב בה ואחד דק ואין ראוי לכתוב בה מ"מ אותה שהיא עבה וראוי לכתוב בה אם הי' לצד השער נקראת קלף וכותבים בה לצד הבשר, ואם אותה שהיא עבה לצד בשר נקראת דוכסוסטוס כיון שהוסרה קליפה דקה שעליה וכותבין לצד החיתוך לצד

הדוכסוסטוס א"כ החלק האמצעי דין קלף יש לו וכו' אלא ודאי דס"ל לגמ' דידן דאע"ג דקולף פני העור (היינו האויבער הויט) אפ"ה העור הב' שקורין הויט כנ"ל כנגרר ממנו עור השלישי שהוא הדוכסוסטוס דין קלף יש לו וקיימ"ל כגמ' דידן, עכ"ל. וכן משמע מכל הני הראשונים שהבאתי שכתבו שמגררין או קולפים על שני הצדדים בשוה.^א

והנה בהגהת הבית מאיר כתב שמפירוש רש"י משמע כר"ן והרשב"א דהסמוך לבשר נקרא קלף ע"כ כתב להניח שתי זוגות תפילין מפנ"ו ואם גרר משני הצדדים הרי יוצא לכל הדעות כמש"כ בתשובת צ"צ סי' יד אות ו' שכיון שקולף הרבה לצד השער הוי קלף גם לר"ן ורשב"א והרמב"ן וכגירסת כמה ספרים ברמב"ם וכמש"כ בתשובותיו וכתב שם שמהרא"ש משמע שגוררים מב' הצדדים בשוה, וכן משמע ממה שהביא בביאור הלכה סימן להכיר הקלף איזהו צד השער, ובודאי אין צריך סימן אלא אם גרר בצד השיער עד שלא נשאר כלום מן האויבער הויט.^ב

בתשובת הרמב"ם סי' כ"ו הובא בכסף משנה בפ"ג מהלכות תפילין ה"ה כתב וז"ל: וכן לענין קלף ודוכסוסטוס טעות גדולה טעה כל האומר כמו שעלה על דעתכם (שהקלף הוא בצד השער ודוכסוסטוס הוא הדבוק לבשר) שהדבר ידוע שהן צריכין להיות כתובה תמה נאה ביותר, ובפירוש אמרו חכמים ז"ל שהכותב על דוכסוסטוס יכתוב במקום שער והכתיבה שעל הקלף תהיה במקום בשר, אם תאמרו כמו שאומרים מקצת הגאונים שהקלף הוא אותו החלק העבה מן העור שעל הבשר שקורין הערביים ר"ק ועושין אותו בסיד ולו שני פנים אחד לבן וחלק ביותר והוא נאה לכתיבה והוא

השער עכ"ל. והפ"י בדברי התרומה כמש"כ למעלה בשם האניה דיונה, וכן פירש גם בנשמת אדם דברי התרומה עיי"ש.¹²

אלא שהרמב"ם ס"ל שהעור שנקלף לצד השער הוא הדוכסוסטוס וכותבים עליו לצד השער כמו שכותבים על הגויל, ואולי לדעת הרמב"ם צריך דוקא לקלפו כדי לכתוב עליו תפילין, כדי שיתקיימו יותר.¹³

ויותר נראה דלסה"ת גם אם גרר משני הצדדים דינו כקלף, דלא הקפיד אלא במקום הכתיבה, שהרי כתב שם ס"י קצ"ד הובא בב"י ס"י רע"א, דבס"ת ומזוזה צריך לכתוב לכתחילה בגויל ודוכסוסטוס לצד שחור או בקלף לצד לבן ואם שינה כשר שהרי כשרים הם על שניהם בין לצד שיער בין לצד בשר דהא דקתני שינה בזה ובזה מיירי דוקא בתפילין ע"כ.

הרי דס"ל דכיון דס"ת ומזוזה נכתבים על הגויל במקום שיער, גם אם כתב בקלף במקום שיער כשר, א"כ כיון שנגרר העור מצד הבשר וכותב על הלבן, כשר לכתוב בו תפילין אף אם גרר מבחוץ כל הקליפה, שהרי כותב במקום הראוי לכתוב תפילין, ומה שכתב ואם אותה שהיא עבה לצד בשר נקראת דוכסוסטוס כיון

שהוסרה קליפה דקה שעליה וכותבין לצד החיתוך לצד השיער ע"כ. היינו כיון שלא נתקן לכתוב רק לצד השיער, ע"כ הרי דוכסוסטוס ופסול לכתוב בו תפילין, אבל אם גורר גם בצד הבשר שיהא מתוקן לכתיבה, כשר לכתוב בו תפילין כדין קלף שכותבים לצד הבשר, וס"ל כה"ש אומרים בהמאירי בקרי"ס שהבאתיו לעיל, שאם נגרר משני הצדדים כשר לכתוב בו מזוזה על צד השחור שאף הוא משתמש לשם דוכסוסטוס אחר שכבר נגרר ממנו הרבה גם מצד השיער.¹⁴

ע"כ אין לשנות מן המנהג וטוב הוא לכתחילה לקחת דייקא קלף שנגרר מצד השיער כי כשאין גוררים מצד השיער ונשאר קשה מבחוץ, כשמקפלים הפרשיות להניחם בבתים, מתכווץ הקלף מבפנים במקום הכתיבה וקופץ הדיו אפי' בפרשיות חרשות כמו שראיתי כן כמה וכמה פעמים, ומצד הבשר יש לקלוף הרבה וליזהר שלא יהי' דבוק בו שום כרום ממה שאפשר שהוא דוכסוסטוס והסימן הוא כשהקלף טוב ונוח לכתיבה ואין הדיו מתפשט כמו שכתב באור זרוע, ועיין עוד בתשובת צ"צ הנ"ל ובתשו' חת"ס או"ח סי' ג', מוצש"ק פורים דפרנים פעה"ק ירושלם ת"ו.¹⁵

תשובה למאמרו של הרב דוידוביץ שיחי' בענין קלף של סת"ם בזמנינו

לכבוד מערכת העדות

הנקרא אבער הויט יש לזה העור שם קלף, ואם העור האמצעי מחובר לעור התחתון נקרא דוכסוסטוס.

ובעל המאמר דחה הגדרה זו מכח דיוק בלשון הרא"ש בה"ק שכתב שמגרדין אותן הרבה במקום שיער ומסירים הרבה קליפות בתער הגלבים ואיך זה שיסמוך על דיוק קל לחלק בין גורר לקולף בדבר שהכשר תפילין תלוי בו.

והנה בעל המאמר לא דן בביאור ספר התרומה (שמקור ביאור המאהמ"ל הוא בספה"ת עי"ש) והאריכו הנשמת אדם והגה"ק וביארו את דבריו כדברי המאיל המלאים רק שהמאיל המלאים האריך לישב שגם הרא"ש ס"ל כספר התרומה.

וזה לשון הנשמת אדם כלל י"ד סק"א (ובדפוסים אחרים סק"ג) ולכן נראה לי דהקליפה הדקה הסמוכה לבשר היא נקראת דוכסוסטוס, והקליפה הדקה שבמקום השער היא נקראת קלף, וכשחולקין לב' אזי כל חלק נקרא על שם הקליפה הדקה, ועכשיו שאין חולקין, אם יגרור לצד השיער אם מעט אם הרבה ע"כ מה שנשאר הוא דוכסוסטוס, ואם יגרור לצד הבשר יהיה הנשאר קלף, אך כיון שבע"כ צריכין לגרור לצד השיער הקליפה הדקה א"כ קשה הא

ראיתי בחוברת עדות גליון ח' מאמרו של הרב מנחם הכהן דוידוביץ שיחי', וגם הדיפס מכתב בעתון העדה, להתיר קלף לתפילין אע"פ שנתגרד כל הקליפה העליונה, והיות שהדבר נוגע לפסול דאורייתא לכן אבקש שתפרסמו את הערותי על מאמרו, (ואי"ה בספרי מרכה חיים ח"ב נאריך בסוגיא זו ויתבארו שיטת הראשונים וגם הדיוקים שדייק בעל המאמר), ואצטמצם רק על עיקר היתרו.

א

בעל המאמר הביא את דברי מאיל המלאים סי' ער"א פרק ח' אות א', דהעור מורכב מג' עורות [א] העור העליון הנקרא אבער הויט [ב] העור האמצעי הנקרא די הויט [ג] תחתית העור הנקרא פעטע הויט, והאריך בספר הנ"ל שבזמן חז"ל עיקר הקלף היה העור העליון הנקרא אבער הויט, והעור האמצעי הנקרא הויט היה מחובר לעור התחתון הפעטע הויט והיה נקרא דוכסוסטוס - וכאמת עיקר שם הדוכסוסטוס הוא העור התחתון הנקרא פעטע הויט, והעור האמצעי הנקרא הויט אין לו שם בפנ"ע, רק שאם הוא מחובר לעור העליון

דקה מהקליפה העליונה לצורך הקלף שעי"ז הכתיבה יותר נוחה.

וגם במאירי בקרית ספר מוכרחים לומר שנשאר קליפה דקה מהעור העליון, שהרי כתב על הקלפים שלנו שכולל כל מיני תקון שלשת העורות, וכתב שקלף זה עומד במקום גויל, ודבריו צ"ב מדוע עומד במקום גויל, דזה א"א לומר היות ולא מזדייף. דהרי אין הקלף מזדייף יותר מהגויל ואין בגויל מעלה נגד הקלף במה שאינו מזדייף רק מעלתו שיותר חזק מהקלף, וע"כ מש"כ שיש בו מעלת הגויל הוא היות ויש בקלף זה קליפה מהעור העליון וגם מהדוכסוסטוס כמעלת הגויל שמורכב מב' עורות וצריך שישאר מהקליפה העליונה שיקרא שם קלף ובלי קליפה זו נפסל הקלף.

ואי"ה יתבאר באריכות דברי המאירי, דהרי במסכת שבת האריך שהקלף הוא הקליפה העליונה, וגם בקרית ספר האריך מאד שהקלף הוא קליפה דקה והאריך להגדיר את מקום הקלף, ולא הקשה ע"ז שום קושי אדרבה האריך לחזק את שיטה זו, וא"כ תמוה במה נשתנה דעתו בסוף שכתב על הקלף שהשתנה בזמנו, ולגמרי לא כתב שזה אחרת ממש"כ ומדוע נשתנה דעתו, וע"כ אין סתירה למש"כ בתחילה שעיקר הקלף הוא הקליפה העליונה והעור הנשאר הוא בטל לקלף העליון וא"כ גם למאירי צריך לומר שהשגיתו להשאיר קליפה דקה מהקליפה העליונה כמו שביארנו לעיל.

מבואר מכל הנ"ל דלגשמת אדם והגה"ק והמאהמ"ל לספר התרומה אם מוריד את הקליפה העליונה ונשאר רק העור האמצעי אין ע"ז שם קלף היות ועיקר

ונקרא דוכסוסטוס חצי העור התחתון הדבק לבשר, וכו', רק שבנמוקי יוסף בהמשך דבריו כתב מפורש וז"ל אין צריכין שרטוט לפי שהקלף דק הרבה ושמא יקרע וחשש זה הוא רק בקלף לא בדוכסוסטוס היות והקלף הוא דק והדוכסוסטוס הוא עבה.

ומסתבר לומר שגם לרא"ש נהגו להשאיר קליפה מהקליפה העליונה, ומה שלא כתב דכך היה פשוט בזמנם וכתב לפי איך שהיה נהוג, ומצאתי בשו"ת הרד"ם חאו"ח שאלה י"ג שאפילו לשיטת הרמב"ם שהקלף הוא הסמוך לבשר ג"כ נהגו להשאיר קליפה דקה מהקליפה העליונה, וזה לשונו. ממ"ש הר"ן ר"פ המוציא יין וז"ל ועפ"י סברת הרמב"ן הנו' כותבין ס"ת בקלפים שלנו שאין חלוקים לב' וכותבין בו במקום בשר כתורת הקלף, ואין גורדין צד הלבן שבו, וא"ל דמתורת גויל כותבין בו דהרי אין כותבין בגויל רק במקום שעו וכו' עד אלא מתורת קלף הוא שגורדין אותו במק"ש ומה שנשאר כלפי הבשר הוא קלף וכותבין בו במק"ב עכ"ל הר"ן, הרי מבואר דר"ן מיירי כשנשאר גם קרום דק מהחלק שלצד השער מדצידד לומר דהוא גויל, ואפ"ה כתב ר"ן דדינו כקלף לרמב"ן הסובר דהחלק שלצד הבשר קרוי קלף, וגם משמע כן מדסיים בטעמו לפי שגורדין אותן במק"ש. ור"ל "דאע"ג דנשאר קרום דק מהחלק שלצד שער מ"מ הוא דק מאחר שגורדין הרבה במק"ש ובטל במעוטו לדקותו" עכ"ל שו"ת הרד"ם, מבואר דהיה מקום לקרוא לקלף זה גויל היות ונשאר קרום דק מהקליפה העליונה, ולכאורה צ"ב מדוע השאירו את הקליפה הדקה בחלק העליון הרי יותר טוב שיורידו כל הדוכסוסטוס שלא יהי' צד של גויל, וע"כ צ"ל שכך היה המנהג להשאיר קליפה

ושמנונית הנוגע בבשר, יש עוד קרום ממש של דוכסוסטוס שיוכל ליקלף בבת אחת, וכן לצד שער כשגוררין משהו העליון יש תחתיו קרום ממש שהוא קלף וכו' והאמצע העובי שבין ב' הקרומים בטל לכאן ולכאן, ודרכם היה כשחלקו העור לב' היה חלק הדק לצד השער, לפי שקרום הקלף חזק יותר מקרום של דוכסוסטוס, לכן היו נוטלין לצד הבשר חלק העב ואז היה כל העב כדוכסוסטוס שהיה בטל לגבי קרום הדוכסוסטוס, ואם עשו חלק שלצד השער עב היה נמשך הכל אל קרום הקלף.

הרי שיש לנו ג' נביאים נתנבאו בסגנון אחד לבאר דברי ספר התרומה שהקלף והדוכסוסטוס הם קליפות דקות והעור האמצעי אין לו שם בפני עצמו ובטל לא' מהקליפות ואם מוריד הקליפה העליונה נתבטל שם קלף ממנו, (ויעויין בחת"ס ובצ"צ שבנו היתרם מספר התרומה) ועיינתי שנית בדברי בעל המאמר וראיתי שאפשר לפרש כוונתו למש"כ והפי' בדברי התרומה כמש"כ למעלה בשם המאיל המלאים וכן פירש גם בנשמת אדם דברי התרומה ע"ש שאין כונתו לפי' השני של המאיל המלאים רק הפי' הא' הגם שבעל המאמר דחה פי' א' מודה שבספה"ת הפי' כפי' א', רק שבהשקפה ראשונה נתן מקום לטעות.

ב

רק שיש לדון בדעת הרא"ש אם הוא חולק על ספר התרומה וסוכר שהעור הוא מורכב מב' עורות שוים החצי העליון נקרא קלף והחצי התחתון נקרא דוכסוסטוס. ולפי"ז כל זמן שלא מגרד עד החצי נשאר מהקלף, ולכאורה מבואר כך בנמוקי יוסף על הרי"ף בהלכות מזוזה ד"ל: על הקלף, נקרא קלף חצי העור העליון שבו השיער,

נשאר דוכסוסטוס, ע"ז כתבו הפוסקים שמה שאנו מגררים לצד השיער הוא רק לתיקון להעביר השיער ובלא"ה צריך לגרר זה הקליפה הנשאר תחתיו הוא נקרא קלף.

ואמנם אם לא יגרור מצד הבשר ג"כ רק מעט הוא ג"כ רק לתיקון, וא"כ נשאר הקליפה הנקרא דוכסוסטוס ומאי חזית ליתן לו שם קלף, ע"ז כתבו הפוסקים שגוררין הרבה לצד הבשר וא"כ לא נשאר רק חלק העבה ונקרא קלף וכן הוא בהגמ"י סי' ד' מבואר מדבריו דיש ב' קליפות קליפה אחת סמוך לשיער ואחת סמוך לבשר, והעורות הללו כשמוריד מעט מהם כדי להחליקם לא נתבטל שם, ולכן כשמחליק העור העליון לא נתבטל שם קלף מהעור, וכן כשמחליק הדוכסוסטוס לא נתבטל שם דוכסוסטוס, וכדי להוריד הקלף מהעור צריך לקלוף היטב, וכן כשרוצה להוריד הדוכסוסטוס צריך לקלוף היטב, אבל אין צורך לקלוף גם העור האמצעי היות והעור בטל לקליפה העליונה ויש ע"ז שם קלף.

ובעל המאמר הביא דברי הנשמת אדם ומשמע מדבריו שאם הוריד כל הקליפה העליונה וגם הקליפה התחתונה דיש ע"ז שם קלף וכתב שכך ביאר הנשמת אדם דברי ספר התרומה, דבר שלא מוזכר בנשמת אדם, ולהיפך ממש"כ בעל המאמר מוזכר בנשמת אדם שביאר את דברי ספר התרומה כביאור המאיל המלאים, (ואי"ה יתבאר שבספר התרומה אי אפשר לבאר כפי' ב' של המאיל המלאים) שהעור האמצעי אין לו שם בפנ"ע והוא בטל לקליפה שהוא דבוק.

וכן ביאר בגדולי הקדש דברי ספר התרומה בסימן ער"א ס"ק י"א וז"ל: ומה שנראה בזה הוא, דאחר שגוררין גידיו

הסברא השני של המאהמ"ל שהעור עצמו נקרא קלף יתבאר אי"ה שא"א לסמוך)

והנה בצמח צדק כבר הרגיש בזה והאריך בראיות שאע"פ שנשאר דוכסוסטוס אין הדוכסוסטוס חוצץ בין הכתב לקלף היות ורוב הוא הקלף, והנה כל ראיותיו הם היות ולא ביאר דברי ספר התרומה כהנשמת אדם והגה"ק והמאהמ"ל דלשיטתם אין רא"י וכפרט שבגבעת פנחס סימן נ"ו והגה"ק סימן ער"א ס"ק י"א והחסד לאברהם מ"ק סימן ד' ס"ל שהדוכסוסטוס הוי חציצה.

ד

ומה שהביא מהגהות בית מאיר שביאר שהקלף הוא סמוך לבשר והביא מהצ"צ לגרד מצד השיער לצאת ידי כל הדיעות, הנה לפי הנשמת אדם והגה"ק והמאהמ"ל אם ישאיר מהקליפה העליונה קליפה דקה וגם מהעור האמצעי יקרא קלף לכו"ע כמו שהבאנו משו"ת הרד"ם דגם להרמב"ם היה המנהג להשאיר קליפה דקה (ונאריך אי"ה שאפילו ישאיר יותר מקליפה דקה לא יפסל מצד גויל)

ומה שהאריך איפה הוא המקום הנח לכתיבה והאריך בשיטת המדכ"י, הנה הדבר פשוט שהרמב"ם והראשונים נחלקו במקום הכתיבה, ונחלקו איפה הוא המקום הנח וזה תמוה שנחלקו במציאות, וע"כ שהכל תלוי במנהג שנהגו לעבד העור, ואפשר לישב, שנחלקו בהגדרת העור האמצעי ולרמב"ם יש רק ב' עורות, וז"ל בתשובות בפאר הדור סימן ס"ז ואם לקחו העור אחר שהעבירו שערן וחלקו אותו בעוביו לב' כמו שהעבדים עושין והוציאו ממנו

שם קלף הוא הקליפה העליונה, ומסתבר שגם לרא"ש נשאר מהקליפה העליונה, ואע"פ שמשמע מהרא"ש שגירדו בשוה, הדבר ידוע שהדוכסוסטוס קליפתו היא דקה מאד כחצי מהקליפה העליונה וכשגירדו בצד בשר נגרד הדוכסוסטוס, ובצד שיער נשאר קליפה דקה, וגם במאירי מוכרחים לומר שנשאר קליפה דקה (ובעל המאמר כתב שהראשונים ס"ל שמורידים קליפה העליונה, ולכאורה חוץ מהרא"ש שיש מקום לדון בדבריו רוב הראשונים ס"ל כספר התרומה כמשי"ת אי"ה באריכות).

ג

והנה בעל המאמר לא דן אם נאמר כפשטות לשון הרא"ש, כפי איך שהבין הצמח צדק שהעורות הם שוים והחצי העליון הוא הקלף והחצי התחתון הוא הדוכסוסטוס א"כ יצטרכו לגרד מצד הבשר חצי העור שלא ישאר דוכסוסטוס כמבואר בשו"ע או"ח סימן ל"ב ס"ז, והמתירים שהתירו לגרד פחות היות וס"ל כהנשמת אדם שהדוכסוסטוס הוא הקליפה הדקה התחתונה וכשמוריד הקליפה הדקה הרי העור האמצעי בטל לקלף, אבל לרא"ש שהעורות הם שוים א"כ צריך לגרד חצי העור, ומש"כ בעל המאמר ומצד הבשר יש לקלף הרבה שלא יהיה דבוק בו שום קרום ממה שאפשר שהוא דוכסוסטוס והסימן הוא כשהקלף הוא טוב ונוח לכתיבה ואין הדיו מתפשט כמו שכתב באור זרוע. (הנה מה שתלה בדברי האר"ז דברי האר"ז שם אינם מבוארים ואי"ה אבאר דבריו) ומקום זה אינו מוגדר והיה צריך לומר שיגרד עד חצי העור כמבואר בב"ח. (ולסמוך על

(מש"כ עבות כונתו שכל אחד יהי ראוי לכתוב והוא מעין שכ' הנמ"י חצי והוא שם מושאל) וראויין לכתוב בהן זה בדין קלף וזו בדין דוכסוסטוס. אלא אחת היא עבה וראויה לכתוב בה ואחת דקה ואינה ראויה לכתוב בה, מכל מקום אותה שהיא עבה וראויה לכתוב בה אם היא לצד שיער נקראת קלף וכותבין בה לצד החתך שהוא לצד בשר, ואם אותה שהיא עבה לצד בשר נקראת דוכסוסטוס כיון שהוסרה קליפה הדקה שעליה וכותבים בה לצד החתך שהוא לצד שיער.

והנה כל מה שהאריך בספה"ת הוא לפי המחמירים דס"ל שאסור לגרד מצד השיער דכשמגרד מצד השיער נשאר רק הדוכסוסטוס, וע"ז כתב ספה"ת כשהיו בקיאים בחילוק העור לשנים היו מחלקים העור כדי לצאת מהספק, וכיום שאין בקיאים יש ג"כ עצה לכו"ע להוריד רק מצד בשר והעור באמצעי נקרא קלף היות ומתבטל לקלף העליון. וכשמוריד רק מצד שיער העור האמצעי מתבטל לקליפה התחתונה ונקרא דוכסוסטוס, וביאור הדברים הם כמו שביארו הנשמת אדם והגה"ק והמאהמ"ל, ובספה"ת א"א לומר שהעור עצמו שהוקלף מב' הצדדים נקרא קלף, א. שאין לשון ספה"ת סובל סברא זו, ועוד שלמחמירים ודאי העור עצמו אינו קלף כמבואר בכל הראשונים והרי ספה"ת מאריך לפי המחמירים.

והנה למחמירים מוכרחים לומר שיש ג' עורות א. הקרום הדק העליון הסמוך לשיער, וכן קרום דק סמוך לבשר, והעור האמצעי. וכשמסירים העור הדק העליון הרי העור האמצעי בטל לעור הדק התחתון ונקרא דוכסוסטוס, ואם גירד העור התחתון

החלק הדק והוא הקש"ט בלשן ערב שמצד שיער הבהמה, ועבדו אותו ג"כ עיבוד טוב מליח וקמיה ועפיץ נקרא דוכסוסטוס, והחלק השני היותר עבה שעושין ממנו הר"ק כשעובדין אותו ג"כ עיבוד טוב מליח וקמיה נקרא קלף וכו' הנה לרמב"ם יש רק ב' עורות ולכן ס"ל כשמפרידים ממש במקום שב' העורות דבוקים שם אינו נוח לכתובה, אבל המדרכי ס"ל כספה"ת שיש ג' עורות והעור האמצעי שייך לב' העורות א"כ מסתבר שקילפו הקליפה העליונה השאירו שכבה דקה מהעור האמצעי והיה נח לכתובה (ואי"ה נאריך בביאור שיטות הראשונים על מקום הנח לכתובה, ובביאור שיטת המאירי בקרית ספר).

ה

והנה בעל המאמר נקט כפירוש הב' במאיל המלאים, וכתב אלא בודאי פי' הרא"ש הוא כמש"כ שם במאיל המלאים הלאה א"נ י"ל דאע"ג דמצד השער גררו כל הקלף מ"מ הואיל ובצד הבשר הסירו ג"כ כל הדוכסוסטוס א"כ החלק האמצעי דין קלף יש לו וכו' ובעל המאמר האריך שגם ספר התרומה ס"ל שהעור האמצעי דין קלף יש לו, והמעין בספר התרומה יראה שא"א לומר פי' זה.

דבספר התרומה סימן קצ"ד הביא בתחילה שיטת ר"ת, שאע"פ שמגרדין בתער מצד השער יש לזה שם קלף, ובהמשך דבריו שהביא את המחמירים כתב וז"ל ויש שקולפין העור לשנים בתחלה, ובקליפה שלצד שיער כותבין התפילין לצד הבשר לצד הלבן לאפוקי נפשייהו מפלוגתא ומספיקא וכו' ואע"ג שאינן בקיאים עתה לקולפו לשנים שיהיו שני קליפות עבות

נקרא קלף, א"כ איך נתבטל ממנו שם קלף ונהפך לדוכסוסטוס הרי הוא בעצמותו קלף, ובפרט שהכתב הוא על העור האמצעי, וכיותר שרוב מהעור הוא הקלף דהרי הדוכסוסטוס הוא קליפה דקה ואיך יכול להיות שהרוב שהוא הקלף מתבטל לדוכסוסטוס, וכן מלשון רוב הראשונים נראה שאין העור קלף דהרי כתבו שהקלף הוא קליפה דקה ולדבריו הקלף הוא העבה.

ז

ובמאיל המלאים האריך בסברא זו וכתב שנחלקו בזה הבבלי והירושלמי, דלירושלמי העור האמצעי בפני עצמו נקרא דוכסוסטוס, אבל הבבלי ס"ל דנקרא קלף, וז"ל אמנם הגמ' דידן ע"כ לא ס"ל כהא דירושלמי דהרי בגמ' דשבת דף ע"ט ע"ב פריך אהא דתני' קלף ודוכסוסטוס כדי לכתוב עליו מזוזה, ובסיפא תני' קלף כדי לכתוב עליו פרשה קטנה שבתפילין, ודחק הגמ'. עיי"ש, וקשה אי ס"ד דעור האמצעי יש לה דין דוכסוסטוס, לשני הא דתני' קלף ודוכסוסטוס כדי לכתוב עליו מזוזה איירי בנגרר פני העור דהא העור הראשון, והעור שתחתיו נקראה ג"כ קלף ובזה השיעור לכתוב עליו מזוזה, והא דתני' בסיפא דברייתא קלף כדי לכתוב עליו פרשה קטנה שבתפילין מירי בעור העליונה דהוא פני העור, אלא ודאי דס"ל לגמ' דידן דאע"ג דקולף פני העור אפ"ה העור הב' שקורין הויט כנ"ל בנגרר ממנו עור השלישי דהוא הדוכסוסטוס דין קלף יש לו וק"ל בגמ' דידן נגד הירושלמי עכ"ל.

ודבריו תמוהים א. דהרי העור כשהוא בעצמו אם נאמר כהירושלמי שהוא דוכסוסטוס א"כ איך אפשר שמש"כ

והשאיר את הקליפה הדקה העליונה הרי העור האמצעי בטל לקליפה העליונה ונקרא קלף,

והנה בזה לא נחלק ר"ת על המחמירים, רק שנחלקו מה נקרא הקלף דלמחמירים הקלף הוא הקליפה הדקה וז"א שמה שמתקלף כדי קליפה הוא הקלף, ואע"פ שנשאר עוד מהעור העליון הנקרא בלשון הרמב"ם קש"ט ומה שנשאר נקרא דוכסוסטוס, דס"ל למחמירים שלא כל העור העליון נקרא קלף אלא הקליפה הדקה שניטלת כאחד הוא הנקרא קלף (ועיין בתשב"ץ ח"א סימן קמ"ט ובמק"מ סימן ער"א ס"ק כ"ט שהביא שיטה זו להלכה) ור"ת ס"ל שאע"פ שהוריד כדי קליפה מהעור העליון יש ע"ז עוד שם קלף, היות וכל הקליפה העליונה הנקרא קש"ט נקרא קלף, וכל זמן שלא נחסר כל העור העליון לא נתבטל מזה שם קלף, (ובעור העליון כשהוא עב יש בו הרבה שכבות כדי קליפה כנראה בחוש), ולר"ת כשנשאר מהעור העליון קליפה דקה וגם העור האמצעי, מתבטל העור האמצעי לעור העליון ונקרא קלף. (וסברא זו של הנשמת אדם והגה"ק ומאהמ"ל מוכרחים לומר גם בתשב"ץ כמו שנאריך אי"ה ויתבאר דאפשר להסביר שיטת ר"ת גם לשיטת התשב"ץ).

ו

וגם מצד הסברא סברת המאיל המלאים אינו מתישב על הלב, דזה ודאי שכתבו על הדוכסוסטוס לא כתבו על הקליפה הדקה דקליפה זו גם בזמן חז"ל לא היה ראוי לכתובה. וע"כ היה מחובר לדוכסוסטוס העור האמצעי, ואם נאמר דהעור האמצעי כשהוא נפרד מהקליפה

האמצעי שהורידו הדוכסוסטוס הוא קלף א"כ צריך לבדוק את העור האמצעי שלא נשאר שום קליפה מהדוכסוסטוס, אלא ע"כ העור האמצעי אינו קלף ומה שלא פי רש"י שצריך לבדוק על הדוכסוסטוס היות ומורידים הדוכסוסטוס וחלק מהעור והעור הרי כשהקליפה העליונה ישנה מתבטל העור האמצעי ונקרא קלף ואינו נפסל אם נשאר וא"כ אין מה לבדוק.

הנה מבואר שמהבבלי יש ראייה להיפך שהעור האמצעי אין נקרא קלף ובספר הנ"ל דייק מהירושלמי ג"כ שנקרא דוכסוסטוס והארכנו דבספר התרומה א"א לומר סברא זו שהעור האמצעי הוא קלף, וגם משמעות הראשונים לא משמע כך, א"כ א"א להתייחס אפילו לסניף להחיר קלף שהורידו הקליפה העליונה, שבשו"ע סימן ל"ב פסל קלף זה, וכנראה זו היא שיטת רוב הראשונים כמו שנאריך א"ה באריכות (ומה שרצה בעל המאמר לחדש בשו"ע שאפילו הוריד הקליפה העליונה כשר דבריו תמוהים וגם הצמח צדק האריך שלשו"ע אסור להוריד הקליפה העליונה)

לסיכום: לספר התרומה לפי הנשמת אדם והגה"ק והמאהמ"ל צריך להשאיר קליפה מהעור העליון (ויש לדון כמה השיעור שצריך להשאר אם כדי שינטל בב"א ושיהי' ראוי לכתיבה ויתבאר א"ה) ונראה דגם לרא"ש צריך להשאיר קליפה זו וכן מדויק במאירי בקי"ס שכתב שיש לזה מעלת גויל וכונתו היות ויש בעור זה מב' העורות מהעור העליון והעור השני שזהו מעלת הגויל, ואין מי מהראשונים שיכתוב במפורש שיכול להוריד כל העור העליון, ומה שהתירו הוא בעור עבה שנשאר אחרי שגירד עוד קליפה דקה מהעור העליון, ולא

דתגי' קלף ודוכסוסטוס כדי לכתוב עליו מזוזה, הכונה קלף, לעור האמצעי שהוא דוכסוסטוס לכן שיעורו כדי לכתוב מזוזה הרי כתוב קלף, והעור האמצעי אינו קלף, ואין לומר היות ובפי המון נקרא קלף דהרי באמת אין זה קלף וביותר מי אומר שבפי ההמון היה נקרא קלף שנוכל להקשות מדוע הגמ' לא תירצה כך, בפרט שהמשנה והברייתא מדברים בשמות שהם הראויים לכתיבה, והעור האמצעי לא היה נקרא קלף לענין כתיבה אלא דוכסוסטוס, ואם יש להקשות קשה רק לשיטתו, שהעור האמצעי שהוא בפני עצמו נקרא קלף, וכשהוא מחובר לקליפה התחתונה נקרא דוכסוסטוס א"כ עור זה לפעמים נקרא קלף ולפעמים נקרא דוכסוסטוס א"כ אפשר'ל שמש"כ קלף ודוכסוסטוס כדי לכתוב עליו מזוזה, הכונה קלף שהוא העור האמצעי כשהוא דוכסוסטוס כגון שהוא מחובר לדוכסוסטוס, והכונה קלף ודוכסוסטוס שהוציא גם קלף וגם דוכסוסטוס כשהם מחוברים כדי לכתוב מזוזה היות וכשהוא מחובר שיעורו כדי לכתוב מזוזה, אלא ע"כ אם יש ראי' מהבבלי יש ראייה הפוכה שהעור בפני עצמו אינו קלף אלא דוכסוסטוס ולכן א"א לתרץ שקלף הכונה לעור האמצעי היות ואינו קלף ודו"ק הייטב.

גם מה שהביא ראייה ממנחות ל"ה ע"א דאמר אביי האי קילפא דתפילין צריכין למיבדק פי' רש"י משום נקב וקשה אמאי לא פי' דלמא נשאר בה קצת דוכסוסטוס אלא ודאי כמ"ש, ודבריו דברי תימה דכל ראיתו שהעור האמצעי הוא קלף אחרת היה צריך לומר שצריך לבדוק מהדוכסוסטוס, ואיך מתישב כעת לשיטתו, וצ"ל דזה לא צריך לבדוק דהרי העור אינו דוכסוסטוס, ודבריו תמוהים דהרי העור

דעת הצרכנים ואם הצרכנים יקפידו יתברר שאפשר להמציא קלף מהודר ושלא יהיה מכשול, ובפרט שאין כלל זה מוסכם כמו ששאלתי יודעי דבר שאין הכרח שיש מעלה לקלף שיגדרו את הקליפה העליונה, ובמפורש כתב הברוך שאמר שבשלייל לא יגע בצד השער.

שייך מנהג על מה שיצרני קלף נוהגים וע"ז לא נאמר הלך אחר המנהג, ובפרט שלא כולם עושים כך ואין העולם בקיאים לדעת בטיב הקלף שנאמר שהדבר מוסכם.

ומש"כ שקופץ הדיו הגה בזמן הזה ידוע שאפשר הכל לתקן והכל תלוי לפי

תשובה מהרב מנחם שיחי

שלנו עומד במקום גויל, אין לזה שחר. שהרי כתב שי"א שאפי' כתבו בו מזוזה בצד השחור (צד השער) כשר שאף הוא משתמש לשם דוכסוסטוס אחר שכבר נגדרה הרבה גם מצד השער. אלא כוונתו למה שכתב ברמ"א הלכות ס"ת (יו"ד רע"א ס"ג) וקלפים שלנו הם יותר מובחרים מגויל וכותבין עליו לכתחלה, דהיינו שעומד במעלת הגויל לכתוב עליו לכתחלה."

וגם בספר התרומה פסק כר"ת, שאם נגדר מב' הצדדים הוה קלף דק, כתב שיש מחמירים, ואעתיק את כל לשונו בסי' קצ"ד:

וגויל נקרא אותו שלא ניטל רק השיער אבל לא נתקן לצד בשר וכו' וכותבין עליו לצד שיער שטוב יותר לכתוב, דלצד בשר אינו מתוקן כלל, ואז כשקולפין אות לב', אותו שלצד שיער נקרא קלף וכותבין בו בצד שנקלף שזהו לצד הבשר שהוא לכן, וטוב יותר לכתוב והקליפה שלצד בשר נקרא דוכסוסטוס וכו' וכותבין בו לצד השיער שזהו למקום שנקלף וטוב יותר, זה הכלל לשניהם כותבים במקום שהם מחוברים זה לזה. והיינו דקתני לעיל קלף

הרב יוסף חיים מונדרי נ"י כתב: ראיתי בחוברת העדות (ח') מאמר וכו' להתיר קלף לתפילין אעפ"י שנתגרר כל הקליפה העליונה, והיות שהדבר נוגע לפסול דאורייתא, לכן מבקש לפרסם הערותיו, עכ"ל: לא אני באתי לישרי עורבא אלא הוא בא לאסור בני יונה. בדבר שנהגו כל העבדנים מאז והמעייין במאמרי ימצא שם תשובה לכל דבריו, רק מפני שהרחיק עדותו, ומאמרי הופיע לפני חצי שנה, ע"כ אחזור על מה שכתבתי שם בקיצור.

הראשונים שהבאתי שם כתבו בשם ר"ת כי מה שגורר מבחוץ אינו מעכב, וכתבו הטעם מפני שמגורר מצד הבשר, כבר לא הוי דוכסוסטוס, ואם ר"ת לא הכשיר אלא כשלא נגדר כל הקליפה העליונה, עיקר חסר מן הספר, ואין שתקן כולם, ומסרו הדבר לידי עבדנים עכו"ם בדבר שתלוי בו פסול דאורייתא כדבריו. והרי שלמה המלך ע"ה כתב "חכם ירא וסר מרע" ואין הוציא לעז על ר"ת והראשונים שלא חששו למכשול, להזהיר בפירוש שלא לגרור יותר מדי."

ומה שכתב מהמאירי בקרית ספר (הבאתי דבריו במאמרי הנ"ל) שכתב שקלף

לצד החיתוך שהוא לצד שיער. כל זה הוא לשון סה"ת.

הרי שכתב בפ"י דלר"ת כיון שמתקנים אותם אל צד כשר וקולפין שם ונשאר אותה של צד שיער, והיינו טעמו שנקרא קלף, אעפ"י שגרר הרבה גם מצד השיער שהרי היש אומרים שמפני זה דין דוכסוסטוס יש להם ובודאי גרר כל הקליפה, כמו שמצריכים לגרור כל הקליפה שלצד כשר שיהא לו דין קלף, וברור שלהלכה פסק כר"ת רק הביא שיש מחמירים להוציא עצמם מפלוגתא ומספיקא.^ט

וכל הראשונים לא הביאו חומרא זו ודחו סברתם לגמרי, והוא מפני שע"ז תתקלקל הכתיבה, שאינו טוב לכתיבה אלא הלבן, ואם יעשנו דק ע"י גרירה מבפנים (שאם הוא עבה אינו נכנס להתפילין בקל וכשדוחק הפרשיות בכח נפסל בשעת הנחתן בבתים ע"פ רוב) אינו טוב כ"כ לכתיבה וגם נקודות שחורות יוצאות לצד הכתיבה משורשי השערות שיכול לגרום שאלות בצורת האותיות, וגם כשצריך לתקן איזה טעות לא נשאר עוד מה לגרור והסופר מפחד לגרור מפני זה ויכול שנדמה לו שביטל צורת האות, ועדיין צורת האות קיימת ונכשל בחק תוכות ובפרט שלכתחילה ראוי להחמיר כהרד"ך למחוק כל האות וימנע מפני שקשה למחוק שלא נשאר מן הלבן. ואמר לי סופר מומחה שכתב על קלף כזה המתוקן לדבריו שכל הכתיבה נכוחה על המחוק ויותר לא יכתוב ע"ז. ע"כ אף המחמירים שבמחמירים מעולם לא שמענו שיחמירו בזה, ע"כ בודאי יש למנוע מלכתוב על קלף שנגרר כדי לעשותו דק רק מבפנים.^פ

כותבין במקום כשר ודוכסוסטוס כותבין במקום שיער שזהו שניהם למקום חיבורן, כך פירש רב האי גאון, פ"י של קלף ודוכסוסטוס ומקום כתיבתן. ואמנם רבינו יעקב פ"י דקלפים שלנו יש להם דין קלף לפי שמתקנין אותם אל צד כשר וקולפים שם ונשאר אותה של צד שיער, וא"כ צריך לכתוב בקלפים שלנו ספר תורה תפילין ומזוזה לצד לבן שזהו לצד כשר כדין קלף ושם הוא יותר טוב ונאה וגם אינו יכול להזדייף כמו לצד שחור, ויש אומרים דקלפים שלנו יש להם דין דוכסוסטוס, לפי שלאחר שהסירו השיער עדיין מתקנים אותו וגוררין אותן קליפות לצד השחור ונשאר אותו שלצד כשר הנקרא דוכסוסטוס, ואם כן מן הדין יש לכתוב בהן לצד השחור דהיינו לצד השיער כדין דוכסוסטוס. וקשה לדבריהם אם כן תפילין היאך כותבים על קלפים שלנו הנקראים דוכסוסטוס, הלא תפילין על הקלף דוקא כדפ"י לעיל, ואם שינה פסול. ויש שקולפין העור לשנים בתחלה, ובקליפה שלצד שיער כותבים התפילין לצד כשר לצד הלבן, לאפוקי נפשייהו מפלוגתא ומספיקא. ובס"ת ומזוזה אין להקפיד שהרי כשרים הם על שניהם בין לצד שיער בין לצד כשר, דהא דקתני שינה בזה ובה פסול, מיירי דוקא בתפילין. ואע"ג שאינן בקיאות עתה לקולפו לשנים שיהיו שני קליפות עבות וראויין לכתוב בהן זו בדין קלף וזו בדין דוכסוסטוס אלא אחת היא עבה וראויה לכתוב בה, ואחת דקה ואינה ראויה לכתוב, מכל מקום אותה שהיא עבה ראוי לכתוב, אם היא לצד שיער נקראת קלף וכותבים בה לצד החיתוך שהוא לצד כשר, ואם אותה שהיא עבה לצד כשר, נקראת דוכסוסטוס כיון שהוסרה קליפה דקה שעליה, וכותבים בה

כשגרר משני צדדיו. ועוד שאם ר"ל דבגורר מבחוץ הוה בזה דוכסוסטוס אעפ"י שגרר מבפנים, הרי בסה"ת כתב שם, ואם אותה שהיא עבה לצד בשר, נקראת דוכסוסטוס, כיון שהוסרה קליפה דקה שעליה וכותבים בה לצד שיעור, א"כ מהו זה שגרר לר"ת שאינו נעשה בזה דוכסוסטוס, שהרי אינו גורר לדעת היש אומרים כי אם קליפה דקה שאין ראוי לכתוב עליה וכי יש בה כדי חלוקה. וגם ספר התרומה פסק כן שהלכה כר"ת והיש אומרים נדחו מהלכה.

נמש"כ מהב"ש, ו"ל הברוך שאמר (דף ס' בסת"ת) ולאחר שיתביש העור וכו' אז יקלף ויגרור האומן בפנים תחילה ויקבל מיד שם הקלף - (הגה הב"ש) פ"י לצד הבשר - ואם שליל הוא א"צ לקלף אותו מבחוץ מחמת דקותו, ואם קולפים וגוררים את השליל לצד השער ולא לצד הבשר זהו פסול לכתוב עליו תפילין, כי הוא נקרא דוכסוסטוס, זה הכלל לעולם יגרור ויקלף לצד הבשר תחלה הרבה יותר ממה שיגרור אותו מבחוץ וכו' עכ"ל.

הרי מפורש כמש"כ במאמרי הנ"ל שאין צורך בגרירה מבחוץ רק כפי הצורך שיהא דק וע"כ כתב כי תחלה יגרור מבפנים, כי שם החיוב לגרור, שאם יגרור תחלה מבחוץ אולי כבר יהיה דק מדי ולא יוכל לגרור ככל הצורך, כי בודאי אם גרר מבפנים כל הצורך אף אם גרר לבסוף אין בזה שום חשש רק עצה טובה קמ"ל ומבחוץ יכול לגרור כמה שצריך שיהא דק מאחר שגרר בפנים כל הצורך.^כ

וזה לשון החת"ס בסוף התשובה (או"ח סי' ג') והא דירן עדיף טפי דהרי הוא אליבא דכ"ע דלשיטת רבנו האי וסיעתו (היינו כפי שהביא שם מהערוך) היינו קלף הסמוך לבשר (שגרר קליפתו מצד השיער) נעין בב"י או"ח ל"ב ד"ה ונחלקו וז"ל: כתב הר"ן שלפי סברא זו (דס"ל שקלף הוא לצד חלק הבשר) צריכין כותבי תפילין לגרור יפה הקלפין שלצד השיער כדי שמה שישאר יהי תורת קלף עליו עכ"ל. [המוסגר אינו מלשון החת"ס] ולשיטת ר"ת וסייעתו א"ש ג"כ כנ"ל כי לא נאמרה בהל"מ לא קלף ולא דוכסוסטוס אלא כנ"ל וחכמי התלמוד נקטו לשונם כפי שהי' בימיהם אבל לעולם הכל כדין וכהלכה ורגלי חסידיו ישמור ממכשול דלפ"ז כל שנקלף הנוגע בבשר ממש שוב לא איכפת לן אי איכא עור דק שהי' אפשר לגרור ולא גררו רק שלא יהי' מאותו הנוגע בבשר ממש, ולזה כל הסופרים העובדים קלפים מומחים הם ואין לחוש שלא יסירו הנוגע בבשר, והתפילין כשרים, וכן דעת הנשמת אדם אלא בפ"י הענין נטייתו מדרכו קצת עכ"ל החת"ס.^{כא}

ונראה שגם הנשמת אדם לא הביא סוף דברי ספר התרומה להחמיר אם גרר בצד השיער ולא איירי בזה, אלא במה שרוב אחד רצה להחמיר שאם לא גרר הרבה בצד הבשר עדיין הוה דוכסוסטוס ולזה הביא ספר התרומה שכתב שאע"פ שלא קלף מצד הבשר רק קליפה דקה שאין ראוי לכתוב עליה, הוה בזה קלף דבהא קמיירי כמש"כ החת"ס והעד לזה שכתב וכ"כ בהגהת המיימוני, ובהגהת המיימוני מיירי

השגות על מאמרו של הרב דוידוביץ שיחי

שנתבטל חלוקת העור ועושים קלף מהעור כולו מוכרחים לגרד העור כדי לעשותו דק ולכן יש צורך לגרד גם מצד השער ולא מספיק מה שמגרדים מצד בשר דנשאר עוד עבה אחר הגירוד, וההבדל בין זמן שחילקו לאחר שנתבטל, דבתחילה העור האמצעי היה שייך בעיקר לחלק התחתון והחלק העליון היה רק הקליפה העליונה שהיא דקה. וכשנתבטל החלוקה היו משאירים גם מהחלק האמצעי יחד עם הקלף ויש צורך לגרד מצד שיער. (והנה הגדרה זו צריך לומר גם לצד הראשון שהיו מגרדים מפני תקון והחלקה. שבזמן שהיו מחלקים היו מגרדים את החלק המחוספס רק כמה שצריך היות והחלק העליון היה דק. ואח"כ היות ונשאר גם מהחלק שהיה שייך לדוכסוסטוס לכן לא הקפידו לגרד בצמצום).

רק שיש לדון כמה מהחלק העליון נקרא קלף, בתשב"ץ ח"א סי' קמ"ט האריך שהקלף הוא כדי קליפה ובמבוא אות ח' ביארנו דבריו דהקליפה הכונה אחרי תקון הקלף, ולדבריו נצטרך לבאר כמו שביארנו שהמחמירים ס"ל היות וכשהיו מחלקים את העור היה צריך להשאיר קצת עבה שיהיה ראוי לכתיבה, וכיום שאין מחלקים ואין מקפידים ומורידים החלק המחוספס עם מעט מהקליפה החלקה הרי ע"י הורדת הקליפה החלקה מחלישים את כח הקלף הנשאר ומתבטל ממנו שם קלף. והמתירים ס"ל היות וכיום נשאר עבה (מהחלק שבעבר היה נשאר עם הדוכסוסטוס) א"כ ראוי הוא לכתיבה. והיות ונשאר מהקליפה העליונה לא נתבטל שם קלף, (ועיין במקורות וביאורים על הקי"ס אות מ' שהארכנו דגם לתשב"ץ מוכרחים לומר דיש חלק בעור שאין לו שם בפנ"ע).

ולפי סברא זו צ"ל שמה שהרגילות

(א) במבוא לשער הדוכסוסטוס אות ב' הארכנו בביאור העור והבאנו שהקליפה העליונה מורכבת. חלק החיצוני מחוספס והחלק הפנימי הוא חלק (בשליל גם החלק החיצוני חלק) ואחרי שמורידים את החלק המחוספס הגם שאם ישאיר לא יפסל הקלף דהרי כותבים בפנים לצד הבשר אעפ"כ הרגילות משום נוי להחליק הצד החיצון, ואין הבדל בין ס"ת לתפילין לענין החלקה דגם ס"ת היו רגילים לתקן ולהחליק שלא ישאר מחוספס, והנה זה ודאי שחלק המחוספס לכר"ע אינו עובי כל הקלף.

בזמן שהיו רגילים לחלק את העור לשנים החלק העליון היה דק ולכן היו משגיחים שלא להחליק יותר ממה שיש צורך היות והיה צריך להשאיר קליפה עבה קצת ואם יגרדו יותר מהצורך הקליפה תהיה דקה מאד ויהיה קשה לכתוב על קלף זה. ובמבוא באות ו' ביארנו שבזמן שהיו חולקים את העור לא היו מגרדים הרבה מצד שיער, רק אח"כ שנתבטל חלוקת העור היו מגרדים הרבה מצד הבשר וגם מצד השער גירדו יותר ממה שהיו רגילים לגרד בזמן חז"ל, והסיבא שגירדו יותר אפשר להסביר בשני אופנים: א. היות ורגילים להחליק את הצד החיצוני אין קפידא לצמצם את הגירוד רק על החלק המחוספס אלא מורידים מעט מהקליפה החלקה שזה מקל על הגירוד, וע"ז דנו הראשונים אם מה שמורידים גם מהקליפה החלקה האם קליפה זו מבטלת את השם קלף ממה שנשאר, או שנאמר שאין לשכבה הדקה הזו חשיבות שיוכל לבטל את השם קלף, והמתירים ס"ל שאין בזה שיעור כדי לבטל את השם קלף מהנשאר.

ואפשר להסביר באופן אחר שבזמן שהיו חולקים את העור היה הקלף דק בטבע ולא היו צריכים לגרד מצד שער, מה שא"כ

להשאר שכבה מהקליפה העליונה. ועיין מה שהארכתי במבוא וביאור על הק"ס.

ובמרדכי משמע שגירדו לשם תקון הקלף לא לצורך לעשותו דק. וז"ל בהלק"ט סימן תתקנ"ט ואי משום הקליפה שמסירים האומנים (פי' ויהא הנשאר דוכסוסטוס) אין זה אלא תקון בעלמא. ואינה עבה כ"כ שיהא שם קלף עליה (פי' על הנקלף, וא"כ הנשאר לא מקרי דוכסוסטוס) עכ"ל. מבואר מדבריו דגירדו רק כדי לתקן הקלף ולא בכדי לעשותו דק. וכ"כ במסכת שבת ב"פ המוציא יין וז"ל ויש שהיו רוצים לומר כי כל הקלפים שלנו יש להם דין דוכסוסטוס וכו' ואין סברא לפסול תפילין שלנו דודאי כל הקלפים שלנו יש להם דין קלף כי אין מסירין הקלף רק לתקנו עכ"ל.

רק שבספר התרומה ואור זרוע משמע שמקלפים מצד שער כדי לעשותו דק כמו שהארכנו במבוא באות ו'. וצ"ל שהורידו מצד שער יותר מכדי לתקנו ולהחליקו. והבאנו את דברי הנשמת אדם והמאיל המלאים והגדולי הקדש שהאריכו בביאור ספה"ת (ואעפ"י שבנשמת אדם לא כתב מפורש שהעור מורכב מג' עורות צ"ל שזה כונתו כמבואר שם) ועיין באות ח' שהארכתי בביאור שיטת הרא"ש, ועיין במקורות וביאורים לקי"ס מאות מ'. ובאות כ"א מס"ק ט' בביאור דברי האור זרוע. ומלשון הבית יוסף משמע שהוא כהמרדכי שלא היו מורידים מצד השער כדי לעשותו דק אלא כדי לתקנו ולהחליקו. ובצמח צדק (מלובביץ) חאו"ח סימן י"ד אות א' הקשה על הב"י דאם נאמר שמגרדים מהקלף רק כדי לתקנו ולהחליקו ומצד הבשר מורידים כל הדוכסוסטוס א"כ מה סברת החולקים. ועי"ש באות ב' שהאריך להסביר את שיטת המתירים דס"ל שהקלף הוא חצי עובי העור, ועיין במבוא שהארכנו לישב דעת הב"י, ועכ"פ בשו"ע גם הצ"צ מודה שהקלף הוא הקליפה הדקה. וכן מבואר בשכנה"ג דף כ"ז שהאריך בביאור דברי הבית יוסף וז"ל.

להוריד כיום מצד השער הוא לא כדי לעשותו דק דאם יוריד הרבה כדי לעשותו דק לכו"ע יתבטל מזה שם קלף, ומה שמגרדים הוא רק כדי לתקנו ולהחליקו ואעפ"כ נחלקו בזה כמו שהארכנו.

רק שבספר התרומה ובאור זרוע משמע שמגרדים מצד השער כדי לעשותו דק ולכאורה ס"ל שהקלף שהוא החלק העליון הוא עבה יותר מכדי קליפה, והנה זה ברור ברוב הראשונים (כמו שהבאנו את לשונם במבוא וביאור על הקי"ס) שהעור מורכב מב' עורות אחד עב ואחד דק, ועיין במבוא אות ה' שהבאנו ביאור החת"ס והמשכנ"י דנקרא הקלף על שם הקליפה הדקה הנקלפת. רק שיש לדון אם הכונה נקלפת בטבע שבטבעה של העור יש קליפה אחת דקה שהיא נקלפת (מה שנראה בחוש) ונצטרך לפי סברא זו לומר שהקלף הוא הקליפה העליונה שנקלפת מעצמה והוא החלק העליון הנקרא ליצה (הויבער הויט). או שנאמר שהכונה הקליפה העליונה הנקלפת ע"י העבדנים והוא דק והיות ורגילים לקלפו נקרא קלף. והנה לתשב"ץ מוכרחים להסביר כפי' הב' דהרי ס"ל שהקלף הוא כדי קליפה ולא תלה במה שנקלף בטבעו. וצ"ל דכל ההבדל מה שהיה בזמן חז"ל לתקופת הראשונים שבזמן חז"ל היו מגרדים צד המחוספס בצמצום רק כדי הצורך, ובתקופת הראשונים לא הקפידו אבל ודאי שהקפידו לא לגרד כדי קליפה.

ואם נסביר שהקלף הוא הקליפה העליונה שנקלפת בטבע צריך לומר שמה שהקפידו להוריד מהקליפה העליונה הוא כדי לעשותו דק. ונחלקו בזה דהמחמירים ס"ל שהקלף הוא כדי קליפה וכך לכאורה מפרש התשב"ץ (ונצטרך לומר דהתשב"ץ ס"ל כהמחמירים) והמתירים ס"ל שמה שמגרד כדי קליפה לא מבטל את שם הקלף מהעור היות ונשאר שכבה מהקליפה העליונה. והנה כל מה שנחלקו הוא רק בקליפה עבה, אבל בקליפה דקה לכו"ע לא היו מגרדים היות ויש צורך

יכול למצוא בריות עורות דקים ולא היה צריך לגרד מצד שער.

(ג) באור זרוע איירי בעור שלא היו מחלקים והיה עב והיה צורך לעשותו דק ועיין באות א' שהארכנו.

(ד) באות א' הבאתי שהצ"צ הקשה ק' זו ועיין במבוא.

(ה) עיין במבוא לשער הדוכסוסטוס אות ח' באריכות.

(ו) מדוע א"א ללמוד פשוט בדברי התוס' דבתפילין הקלף לעיכובא וא"כ איך כותבים היום על הקלף הרי מגרדים מצד שער. ומה שפירש דברי התוס' תמוה, דהרי אם לא יגרדו מצד שער הרי יגרדו מצד בשר ומדוע שיקרא גויל.

(ז) מש"כ בהגמ"י שמגרדין בשוה לא מוזכר שגירדו בשוה. ועיין במקורות וביאורים אות כ"א ס"ק י"א שביארנו שיטת רבינו שמחה.

(ח) רבינו שמחה כתב שהקלף כשר לכתוב מב' צדדיו ולא שיש ע"ז דין דוכסוסטוס וביאור דבריו הארכתי במקורות וביאורים.

(ט) ועיין במקורות וביאורים על הקרית ספר שהארכנו לבאר דבריו.

(י) מה שדייק בלשון הרא"ש שמה שצריך לכתוב לצד בשר הוא רק לכתחלה כשיטת המרדכי, וכונתו שגם בתפילין אין זה לעיכובא רק לכתחילה. בטור יורה דעה סימן ער"א הביא את ההיתר רק בספר תורה, ובכ"י שם כתב שמקור הדין הוא מהרא"ש ולא דייק מרא"ש זה. וגם כתב שם להדיא דההיתר הוא רק בספר תורה אבל תפילין קלף בצד בשר הוא לעיכובא.

וצ"ל שהטעם לא בא לתת טעם למכשירים דלמכשירים בלא"ה כשרים. אלא הוא נתינת טעם לפוסלים דהאיך כותבין תפילין בקלפים שלנו, וע"ז נתן הרב ז"ל טעם דכיון דאין אותו הגירוד אלא מה שצריך לתקנו ולהחליקו אין בכך כלום וכו' אבל ראיתי לרבי"ז ז"ל בס' הקצר כתב קלפין שלנו שאין חולקין אותם יש להם דין קלף וכותבין לצד בשר שמה שמגררים קליפת העליונה שבמקום שער אינו אלא כדי מה שצריך לתקנו ולהחליקו וכו' ע"כ.

מבואר מדבריהם שדברי הב"י הוא טעם למכשירים ואינו כדי לעשותו דק אלא כדי לתקנו ולהחליקו. ובספר פקודת אלעזר האריך מאד בדברי הב"י והיות והקונטרס בא לידי אחר כתבי הקונטרס על הדוכסוסטוס א"ה כשנאריך בדברי הצמח צדק נאריך א"ה גם בדבריו, דכנראה לא ראה את המאיל המלאים. והגדולי הקדש, ולכן לא דן שיש בעור ג' עורות, והבין בנשמת אדם בפשטות בלי חילוק עורות ולכן נתקשה מאד בלשון הראשונים מדוע לא הגדירו איפה נגמר העור הדק. אבל מי שרואה את העורות בשעת העיבוד ובפרט בעיבוד שהיו רגילים בזמן חז"ל שהיה העור מנופח (מעין עיבוד עורות כיום) ניכר היטב הקליפה העליונה שהיא נכרת בפני עצמה. וממילא מובן שלא היו צריכים להגדיר עד כמה הוא הקליפה הדקה.

(ב) נתבאר שהיו מתקנים העור מצד נוי, והנה להחליקו לא שייך לומר שעשוי לשם תפילין ה"ה לתקנו. ופשטות הכונה לתקנו לתקן הקלף ומה שעושה דק כדי להכניס לבתים אינו נקרא תקון בקלף. וביותר במרדכי כתב לשון זה על כל הקלפים גם על קלפים של ס"ת לא כמש"כ בעל המאמר שבס"ת אין מגרדין. וגם בזמן שהיו מחלקים העור לב' חלקים לא היה צריך לעשותו דק היות והיה דק בטבע ועיין בקרית ספר ובנ"י ועיין במקורות וביאורים אות כ', וא"כ היה

העליונה שהסירו העור הדק והוא ראוי לכתיבה, ומצד בשר הוא יותר טוב ממה שבצד השער, וגם במזוזה נכתב בצד שער ואינו ככותב על העצים. ועיין במאירי בקרית ספר שכתב שבדוכסוסטוס כותבין על צד השחור היות וקל לעבד הרי שלא פסל מצד תמות, וביותר דחסרון תמות שייך רק כשיש ב' מקומות ואחד יותר ראוי מהשני צריך לכתוב במקום היותר נאה. והנה בקליפה הדקה בודאי בצד בשר הוא יותר נאה מצד שער. ומה שהביא מאור זרוע עיין במקורות וביאורים אות כ"א ס"ק י"א.

(א) הביא דברי הרא"ש ודייק שבצד בשר מגרד פחות ממה שמגרד בצד שער. ובברוך שאמר כתב שפסול וז"ל התיקון תפילין, זה הכלל לעולם יגרור ויקלוף לצד הבשר תחלה הרבה יותר ממה שיגרור אותו מבחוץ לצד השער לאפוקי כמה אומנים שגוררים הקלפים לצד השער הרבה יותר ממה שגוררים מבפנים לצד הבשר ואותם קלפים פסולים לתפילין כי ירד עליו שם דוכסוסטוס, וכן פסק המחבר בשו"ע אר"ח סימן ל"ב ס"ז שמצד השער גוררים רק כדי לתקנו ולהחליקו ומצד בשר גוררים הרבה. ובב"ח סימן ל"ב כתב וז"ל ועכשיו שאין חולקין לשנים אבל מגרדין אותו לצד הבשר הרבה קרוב לחצי עובי העור. ולצד השיער גורדין מעט דין קלף יש לו וכך הוא דעת רוב הפוסקים וכ"כ ב"י והכי נקטינן עכ"ל ולא כתב שלרא"ש אפשר לגרד מצד בשר פחות מצד השיער.

והש"ך ביורה דעה סימן רע"א ס"ק ח' הביא דברי המחבר שלצד שער מגרדין רק כדי לתקנו ולהחליקו, ומצד הבשר מגרדין הרבה עד שנשאר רק הקלף ובש"ך אי אפשר להסביר לתקנו כדי שיוכל להכניס לבתים דהרי הש"ך איירי בספר תורה, ועיין בשו"ע הרב סימן ל"ב ס"ט, וביותר האריך במלאכת שמים בחכמה. אחר שהביא דברי השו"ע כתב וז"ל על כן בצד הבשר יגרור

מה שביאר דברי המרדכי כמו שביאר שיטת התוס' דאם ישאר הקליפה א"כ יפסל מדין גויל כבר דחינו דבריו בפ' התוס', ובפ' דברי המרדכי ביאר הצמח צדק אר"ח סימן י"ד אות ד', וז"ל וי"מ דין גויל או דוכסוסטוס יש להם פ' דאם נשאר ג"כ מהקלף יש להם דין גויל, ואם מסירים כל הקלף ה"ז דוכסוסטוס, וע"ז השיב דאינו כן שמסירין מהקלף רק לתקנו ולעולם נשאר הקלף וכו' עכ"ל, רק שלפ"ז צ"ב מדוע אינו נקרא גויל, וצ"ל היות ומורידים הרבה מצד הבשר מתבטל שם גויל. ועיין במבוא אות ט' וכן במקורות וביאורים אות י"א.

מה שהאריך לבאר מאמר המוסגר במרדכי. המעיין במרדכי יראה שלגמרי לא דן איך הדין בקליפה דקה שאין בה מהעור הלבן אם מותר לכתוב לצד הבשר, ולכאורה זה פשוט שכשר כמו שמבואר במאירי בבית הבחירה עמ"ס שבת ובקרית ספר. רק שהמרדכי דן לגבי הפוסלים שפסלו ס"ת שגירדו מצד שער ונכתב לצד בשר. וחייבו לכתוב לצד השער ע"ז כתב המרדכי עינים להם.

וגם לא שייך להכניס ביאור זה במאמר המוסגר וז"ל המרדכי בתוספת המאמר המוסגר. ואי משום הקליפה שמסירים האומנים [פ' ויהא הנשאר דוכסוסטוס] אין זה אלא תיקון בעלמא ואינה עבה כ"כ שיהא שם קלף עליה [פ' על הנקלף וא"כ הנשאר לא מקרי דוכסוסטוס] וכו' ופירש בעל המאמר בדברי המרדכי שיש פסול על החלק העליון היות ואין בו מן הלבן. והנה המעיין יראה שלא כתב היות ואין בו מן הלבן אלא היות ואינו עבה כ"כ ולכן לא נקרא הנשאר דוכסוסטוס, ולגמרי לא דן לענין לפסול לכתוב על חלק הנקלף, ועיין בגה"ק סימן רע"א ס"ק י"א הובא במבוא באות ו' שביאר דברי המרדכי והמוסגר שלא אמרינן שע"י גרירה זו הוסר הקלף.

ומש"כ שמסיר העור הלבן לא יצלח לכתיבה הכחיש המוחש ובעיני ראיתי קליפה

איפה נגמר הדוכסוסטוס, ולפי"ז אם נסבור כשיטתם צריך לגרד הרבה מצד הבשר, רק שלספה"ת לפי המאהמ"ל והנשמת אדם והגה"ק י"ל שמספיק שמוריד את קליפת הדוכסוסטוס. ומש"כ הרא"ש לגרד הרבה בצד הבשר הוא כדי שיצא מכלל ספק שנשאר עוד מקליפת הדוכסוסטוס. ועיין מה שהארכנו במבוא באות ז' בשיטת הרא"ש.

ומה שהביא את פי' הב' של המאיל המלאים עיין באריכות מה שהארכתי בתשובה ועיין במקורות וביאורים על הקי"ס אות ל"ט ואות מ"א.

ומש"כ וכן משמע מכל הני ראשונים שמגרדין בשוה. לא מבואר בשום ראשון שכתב להדיא שמגרדין בשוה, ולהיפך כתב בתקון תפילין והארכנו לעיל שכך נקט המחבר ויתר הפוסקים.

(יב) מה שכתב מהבית מאיר והצ"צ עיין מה שהארכתי בתשובה, ועיין במקורות וביאורים מאות ל"ה. ומה שהביא מהבאה"ל שצריך סימן רק אם גירד מצד השער, כפי ששמעתי ממי שמצוי בתקון הקלף הוסבר לי שכנראה אין לבעל המאמר ידיעה ביצירת הקלף, דבהרבה עורות צריך סימנים. ובעיני ראיתי קלף דק שא"א לדעת. ובפרט למי שאינו רגיל בעורות ותלוי בסוג העור ובצבע העור וגם איך שייפו את הצדדים.

(יג) אינו מובן מה שייכות הנראה לפרש לדברי הרמב"ם, והרי נחלקו הרמב"ם ויתר הראשונים על מקום כתיבת הקלף ומקום כתיבת הדוכסוסטוס, ונחלקו בזמן שהיו רגילים לחלק העור, ועיין מה שהארכתי במבוא באות ט' ובמקורות וביאורים אות י"א, ומה שהאריך לא חידש כלום רק העתיק דברי החת"ס בתשובות רק שהחת"ס כתב שאין צורך לגרד כל העור התחתון אלא שמספיק להתחילק העור. ואולי נתכוין לתרץ את הראשונים מקושיית הרמב"ם, והנה הרמב"ם כתב שהדוכסוסטוס הוא הקליפה

הרבה מאד יותר ויותר ממה שיגרוד בצד הבשר, ועור כזו אינה קלף אלא דוכסוסטוס, וביותר צריך לזהר בזה בעור שליל שמחמת דקותו כמעט אינו צריך גירוד בצד השער כלל וכו', ע"כ, והנה כיום רוב הקלף הוא משליל והדומה לשליל, אעפ"כ ס"ל לבעל המאמר שא"א לכתוב על הקלף עד שיגרודו הרבה מצד השער.

והמעיין בלשון התקון תפילין המובא בברוך שאמר יראה שלא מספיק שיגרד בשוה אלא דייק בלשונו שמצד בשר יגרד הרבה ללא דמיון לצד השיער דהרי היה יכול לכתוב שלצד בשר יגרד יותר מצד שיער ואז היה מבואר שיגרד בערך בשוה רק שבצד בשר יגרד קצת יותר, ובתקון תפילין האריך וכתב הרבה יותר ממה שיגרוד וכונתו שאחר שיגיע לגרירה שוה יגרוד עוד הרבה לצד בשר, ובמלאכת שמים האריך יותר, להוציא מלבם של המפרשים שמספיק בשוה או קצת יותר וכתב הרבה מאד יותר ויותר משמע שהרבי לגמרי לא בדמיון. וגם במשכנות יעקב חאו"ח סימן מ"א כתב לגרד הרבה מצד בשר, והובא במשנת אברהם סימן ח' סעיף י"ג.

ולא מצינו אחד מהפוסקים שידייק מלשון הרא"ש שאפשר לגרד פחות מצד בשר, וע"כ הבינו ברא"ש שיש הבדל בין הלשון קולפים הרבה שהוא לשון קליפות עבות ובין לשון יגרוד שהוא גרירה דקה ולא עבה. ומה שהביא מלשון הרא"ש על הרי"ף שכתב ומסירים הרבה קליפות בתער הגלבים ג"כ אינו דיוק, דהרבה קליפות הכונה שע"י הגירוד נגרר מהעור קליפות קליפות ואין הכונה שנקלף הרבה קליפות בעובי העור, משא"כ הלשון נקלף הרבה הכונה שנקלף מעובי העור הרבה בצד בשר.

ועיין במקורות וביאורים על הקי"ס אות ל"ה שהארכתי דלסוברים שצריך להוריד חצי עור ע"כ לא ס"ל כהמאיל המלאים והנשמת אדם והגדולי הקדש, והארכתי שבעיקרון ס"ל ג"כ כשיטתם רק שנחלקו

הדקה וכותבים לצד שער וא"כ ע"כ א"א לומר שהורידו כל הקליפה העליונה. ולהסביר דברי הראשונים שהורידו קליפה העליונה נעשה המקום נח לכתובה הרי הרמב"ם ס"ל שאין המקום נח לכתובה, וכן מש"כ בפירוש ספר התרומה כפי' הב' של המאיל המלאים אין שום הכרח בלשון ספר התרומה להסביר כך דבריו. ועצם חידושו כבר הארכנו שקשה לומר סברא זו אפי' לסניף לקולא.

לחידושו בתשובות. ומש"כ שאין נקרא דוכסוסטוס רק כשאין ראוי לכתוב בצד בשר, כך ביאר החת"ס בתשובות והבאנו דבריו במבוא באות ז' והארכנו שהפוסקים תמחו ע"ד מלשון הש"ס והראשונים שלא משמע כדבריו וכן נראה מהפוסקים שלא ביארו כדבריו.

(יז) עיין מה שהארכתי בתשובה.

(יז) מש"כ שכל העבדנים נהגו כך, אני ראיתי קלף שעובד ע"י ת"ח יר"ש שלא הוריד מהקליפה העליונה, ומה שהביא רא"י מעבדנים איני יודע אם עבדנים אלו עשו בהשגחת מורי הוראה מובהקים. וכבר הארכנו במבוא דלא שייך ע"ז מסורת כיום שהכל נשתנה. ובפרט שבדורות שלפנינו היו רגילים בבתים דקות שהתללים היו גדולים ולא היה צורך לגרד הרבה מצד השיער. ובפרט כמה שידוע לי אין כל העבדנים עושים כך והדבר נפרץ מאד רק בתקופה האחרונה. ומה שהיה בכל התקופות כאלה שגירדו הרי התריעו ע"ז הראשונים.

(יח) בביאור המאירי בקי"ס עיין במקורות וביאורים שהארכתי, ומש"כ שיש לו מעלת גויל מצד שהוא יותר מובחר לא עיין בכל המאמר של המאירי, וד"ל המאירי בקי"ס ומעתה תקנו ס"ת על הגויל וכו' והטעם שס"ת צריך העור החזק שבכלם מפני שהוא כולל כל התורה כלה ומטלטלת תמיד וכן נגללת תמיד מראשה לסופה. ומתוך כך דינה בגויל שהוא העור החזק שבכל עכ"ל מבואר שמעלת הגויל הוא החזק ולא הנוי.

(יט) איני מבין מה חידש כאן הרי חזר על כל מה שהבאתי בתשובה מספר התרומה ועי"ש מה שהוכחתי מספיה"ת וע"ז לגמרי לא השיב ועיין במבוא אות ח' ובמקורות וביאורים מאות ל"ו.

(יד) מש"כ שמא לרמב"ם צריך לקלף הדוכסוסטוס היות ויתקיים יותר, דבריו דברי תימא שהרי אם ישאיר הדוכסוסטוס יתקיים יותר דהרי נעשה יותר חזק, רק שיש לדון דנפסל מצד גויל, ועיין במבוא באות ט' שהארכנו בזה והבאנו שנחלקו בזה חידושי הר"ן והר"ן על הרי"ף.

(כ) הבין בספר התרומה שבספר תורה ובמוזוה יכול לכתוב בקלף לצד שער היות וס"ת ומוזוה נכתב על הגויל במקום שער, ולכן התיר לכתוב תפילין שנקלף הקליפה העליונה היות וכותב לצד בשר כדרך שכותב בקלף, והמעין בספר התרומה יראה שדן שם למחמירים שסוברים שאם גירד מצד השער נקרא העור דוכסוסטוס ג"כ אין לפסול ספר תורה היות וגם למחמירים אין לפסול ס"ת שנכתב על דוכסוסטוס במקום בשר, ולא דן לגמרי על קלף במקום שער. ומה שרצה לחדש מכח סברא זו שתפליין במקום בשר יוכשר דבריו תמוהים, דאם נאמר שהעור שמקלפים את הקליפה העליונה נקרא דוכסוסטוס אין מקום להתיר מצד מה שנכתב בצד בשר, דנהי דלא שינה את המקום אבל הרי שינה את מין העור ומין העור בתפילין הרי הוא לעיכוב, וצריך לכתוב על קלף ולא על דוכסוסטוס, ועל עצם הסברא לומר שיש דין של צד כתיבה עיין במקורות וביאורים אות כ"א שהארכנו בזה, והבאנו את החתם סופר עמ"ס שבת שסותר

העור וחלקיו כי אם היה רואה את הקליפה העליונה בפרט בעורות עבים וכן בעבוד שע"י נפוח שניכר היטב לא היה מאריך להקשות על מה שכתבתי.

והנה יש בזה עוד אריכות דברים דישה להאריך בדברי הגבעת פנחס והצמח צדק והחסד לאברהם, ובפרט שנזדמן לידי ספר פקודת אלעזר שמאריך בענין זה וגם הוא מודה שם שמפשטות לשון הראשונים משמע שהקלף הוא הקליפה הדקה ובפרט במאירי בבית הבחירה עמ"ס שבת והוא האריך לחפש זכות על מה שמגרדים מצד השער רק שיש לדון אם כונתו גם לאלו שהורידו את כל הקליפה העליונה ועוד יתבאר אי"ה. והנה זה לכר"ע יש גבול וגדר עד כמה מותר לו לגרד מצד שער, וגם המתירים לגרד מצד שער יש להם להחמיר לגרד הרבה מצד בשר ועל כל זה צריך השגחה ודקדוק ואין לסמוך על העבדנין העושים במחשך מעשיהם. "וזה לא יתברר רק ע"י חקירה והשגחה תמידית במקומות העיבוד ע"י בתי דינים והמורים המובהקים בישראל." לשונו של מרן בעל שבט הלוי בהסכמתו לספר זה. (ונראה דלחזו"א תאור"ת סימן י"א אות ז' צריך לגרד מצד הבשר הרבה. ונראה דס"ל דהעור אינו ג' עורות אלא ב' עורות ועדיין צ"ע בדבריו).

(כ) כבר נתבאר בכ"ד שלא מפורש בראשונים שהורידו כל הקליפה העליונה, ועיין מש"כ באריכות באות א'. ועיין במבוא באותיות ז' ט' ובמקורות וביאורים אות כ"א מס"ק ט' בביאור האור זרוע, ולא נתבאר מכל מאמרי לכתוב כיום רק על קלף הדק. (ורק שבזמן שהיו חולקים לשנים כנראה היו כותבים על קלף הדק, ומש"כ שקשה ידוע שהכל תלוי באופן העיבוד וכן תלוי בסוג הדיו).

(כא) עיין במבוא אות ז' שהבאנו דברי האחרונים שתמהו על החת"ס מהש"ס והפוסקים. ועיין במקורות וביאורים אות כ"א הבאנו שהחת"ס בחידושי סוטר למש"כ בתשובות (ומה שהארכנו במבוא באות ט' אם שנוי מקום נפסל מצד ההלכה או מצד כתיבה תמה. מדברי הנמ"י סוף הלכות ס"ת משמע שהחיסרון הוא מצד תמות).

(כב) אינו מובן כל אריכות דבריו, האם מבואר אצלי שלא היו מגרדין מצד שער הרי כל הנידון כמה לגרד ועיין באות א' שהארכנו בכל הפרטים וכן במבוא לשער הדוכסוסטוס, וכן במקורות וביאורים שהארכתי בכל הפרטים, וכל מה שכתב נראה שלא חקר אחר העיבוד ואינו מכיר את